

**TATARİSTAN'DA ANLATILMAKTA OLAN
BEZDONNEYE (DİPSİZ GÖL)
EFSANESİNİN VARYANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

DOÇ. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye'de, Türk dünyası ile ilgili olarak çok sayıda makale ve kitap yayımlandı. Bu yayınlarda çeşitli Türk boy-larının kültürü, tarihi, folkloru, grameri ve sözlüğü ele alınarak değerlendirildi. Kısacası bu tür yazılarda Türk dünyasının Türkoloji'si incelendi. Söz konusu araştırmalardan bir kısmı amatörce hazırlanırken büyük bir kısmında ise bilimin kokusunu rahat bir şekilde teneffüs edebilmekteyiz.

Hiç şüphesiz Türk dünyası efsaneleri dediğimiz zaman aklımıza meslektaşımız Doç. Dr. Metin Ergun gelmektedir.¹ Türk Dünyasının 25 boyunu (Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Kazan (İdil-Ural), Başkurtistan (İdil-Ural), Yakutistan, Altay, Hakas, Tuva, Karakalpakistan, Çuvaşistan, Karaçay, Gagauz, Uygur, Kırım, Dolgan, Kumuk, Tofa, Şor, Teleüt, Telengit, Baraba) içine alan bu çalışmada yüzlerce efsane metni söz konusu ülkelerden derlenerek Türk okuyucusunun hizmetine geçtiğimiz yıllarda sunulmuştu. Yine başta üniversitelerimizin Fen-Edebiyat Fakültelerinin, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerine öğrenim görmek için Türk Cumhuriyetlerinden gelen öğrencilerin hazırladığı bitirme ödevlerinde de yukarıda adı geçen ülkelerden derlemeler yapıldığını yakından bilmekteyiz. Çalışmalardan biri de geçtiğimiz yıllarda Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi İlnur Gaşigullin tarafından danışmanlığımızda hazırlanmıştır. Bu çalışmada çok sayıda efsane metnine yer verilmiştir. Buradaki metinlerden birisi Bezdonneye (Dipsiz Göl) adını taşımakta olup, Türkiye'de çok sayıda benzer anlatması vardır.

---

¹ Metin Ergun, *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Ankara 1997. (II. Cilt)

“Bizim köye yakın güzel bir köy vardır. Bu köyün etrafı sazlıklarla çevrili olup, bilhassa ilkbaharda yeşillikleriyle bir cenneti andırmaktadır.

Rivayete göre gölün bulunduğu yerde eskiden bir köy vardır. Günün birinde bu köye yaşlı bir dilenci gelir. Açlık ve yorgunluktan ayakta duracak hâli olmayan dilenci hangi kapıyı çaldıysa azar işitir. Kısacası her defasında yüzüne kapı kapanır. Zengin köylüler sadece kapı kapatmak ve küfretmekle kalmazlar, aynı zamanda bu garip dilencinin üzerine köpeklerini saldırtırlar. Güç bela köyden ayrılan yaşlı adam bir dağın başına çıkar ve köye beddua eder. Bu garip dilencinin son kelimesiyle birlikte köy suya gark olur.

Bugün Tatar halkı bu gölde yüzmez. Çünkü gölün dipsiz olduğuna inanırlar. Yine sabahları o gölden insan ve horoz seslerinin geldiğine dair rivayeti nesilden nesile aktarırlar.”²

Göllerin teşekkülü ile ilgili olarak dünyada ve ülkemizde çok değişik anlatımlarla karşılaşırız. Örnek olması açısından Motif Index’te tespit ettiğimiz bazı numaraları aşağıya alıyoruz.

A920. 1. Göllerin menşei

A920.1.5. Göllerin menşei göz yaşındandır

A920.1.1. Kadın su veya havuza dönüşür.³

Anadolu Türk efsanelerinde ise göllerin menşei ile ilgili olarak şu şekilde bir sınıflama yapabiliriz:

1. Kadını, kocası yokken birisi gelip; “Allah’ın aşkına” diyerek öper. Kadın durumu akşam kocasına anlatır. Kocasını da yaktığı ateşe “Allah’ını seversen kendini şu ateşe at.” der. Kadının atıldığı ateş göl hâline dönüşür (Balıklı Göl).

2 S. Gıyalecitdinov, *Tatar Halk İcatı – Rivayatlar Hem Legendalar*, Kazan 1987, 256. Buradan, Pervin Ergun, *Halk Anlatımlarında Hızır*, Konya 1993, 268-269. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)
Ali Berat Alptekin, “Elazığ’dan İki Efsane: Ejderha Taşı ve Hazar Gölü”, *Erciyes* (250), Ekim 1998, 107- 108.
İlnur Gaşigullin, *Tataristan’daki Dağlar, Sular ve Ağaçlarla İlgili Rivayetler*, Konya 1999, 68-69. (Yayımlanmamış lisans tezi)

3 Sitith Thompson, *Motif - Index of Folk – Literature*, Bloomington and London 1955, I. C., 169.

2. Hz. Hızır'ın bedduası üzerine şehrin olduğu yer göl olur (Efteni Gölü, Çavuşçu Gölü, Karagöl, Acı Göl, Hazar Gölü, Tötürge Gölü, İznik Gölü, Sapanca Gölü, Narlı Göl, Eğridir Gölü vb.).

3. Müjdeli bir haber üzerine pınarın vanasının kapatılması unutulur. Sabaha kadar açık kalan su yerleşim merkezini doldurur. (Çıldır Gölü).

4. Gölün suyu ab-ı hayattır. Suyun içilmesi hâlinde ölümsüzlüğe kavuşulacaktır. Bunun üzerine göl bin parçaya bölünür (Bingöller)

5. Nemrut tarafından Hz. İbrahim'in atıldığı ateşin olduğu yer güllük gülistanlık olur. Bazen de ateşin yakıldığı yer göl olur. Oraya atılan kişi de balık olur (Balıklı Göl).⁴

Bunlara Tortum Gölü'nün teşekkülünü altıncı madde olarak eklememiz gerekmektedir

Görüldüğü gibi bu başlıklardan ikincisi Tataristan'da derlenen efsanenin de değerlendirilebileceği grubu meydana getirmektedir.

Efsanenin Tataristan'da iki⁵; Başkurtistan'da bir⁶ Türkiye'de ise, 20'ye yakın anlatması [İzmir⁷ Ankara⁸, Konya⁹, Elazığ¹⁰, Bursa¹¹, Düzce¹², Edirne¹³,

4 Ali Berat Alptekin, "İssık Göl (Kırgızistan) ve Çevresinde Tespit Edilen Efsanelerin Anadolu Efsaneleriyle Mukayasesi", *İpek Yolu Uluslar Arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1995, s. 16.

5 Gıyaleçitdinov, s. 256.
Pervin Ergun, s. 268-269.
Alptekin, s. 108.
Gaşigullin, s. 68-69.

6 Metin Ergun, s. 763-764.

7 Metin Ergun, s. 372.

8 Ali Osman Güzel, *Pursaklara Köyü Folkloru*, Erzurum 1980. (Yayımlanmamış lisans tezi)

9 Seyit Emiroğlu, *Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya 1993, s. 185. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

İbrahim Gündüz, *Karapınar Folkloru*, Konya 1988, s. 23.

Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul 1976, s. 163.

10 Ali Berat Alptekin, *Fırat Havzası Efsaneleri*, Antakya 1993, s. 99-100.

İsmail Görkem, *Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler – İncelemeler)*, Elazığ 1987, s. 257.

(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)

İsmail Görkem, "Hazar Gölü (Elazığ – Sivrice) Üzerine Anlatılan Efsaneler", *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu*, Elazığ 1989, s. 131-143.

Ayhan Karadağ, *Palu Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Elazığ 1994 (Yayımlanmamış lisans tezi)

11 Yusuf Olgun, *Tarihî Bursa Efsaneleri*, Bursa 1988, s. 128. (Yayımlanmamış doktora tezi)

12 Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul 1976, s. 161-162.

13 Saim Sakaoğlu, "Anadolu Efsaneleri : 2 Göl Baba", *Türk Folklor Araştırmaları*, 18 (350), Eylül 1978, s. 8426.

Manisa¹⁴, Ardahan¹⁵, Sivas¹⁶, Malatya¹⁷, Niğde¹⁸, Sakarya¹⁹] tespit edilmiştir. Türkiye, Tataristan ve Başkurtistan anlatmalarının büyük bir kısmında gölün olduğu yer başlangıçta bir şehirdir / köydür / yayladır. Köye gelen ise Hz. Hızır'dır / fakirdir / dilenci kadındır / ihtiyar bir köylüdür / karı-kocadır / velidir / köpektir / ihtiyardır / ak sakallı birisidir / yaşlı bir misafirdir. Tataristan efsanelerinde ise bu yerleşim yerine gelen yine ihtiyar bir dilenci / Hızır Ata'dır.

Yukarıda da görüldüğü gibi yerleşim merkezine gelenlerin büyük bir kısmı kıyafet değiştirdiğine inanılan bir velidir. Genelde ise, Hz. Hızır'ın şahsında sembolize edilmiş olan ak saçlı bir ihtiyardır. 15 efsane metninde bu tip erkek görünümünde karşımıza çıkarken bir efsanede dilenci bir kadın (Elazığ); diğerrinde ise o fonksiyonu icra eden bir köpektir (Elazığ).

Metnimizde geçen Hz. Hızır'ın görevini zaman zaman efsanelerimizde olduğu gibi değişik tipteki kahramanlar üzerlerine almaktadır. Ancak onun görünümünün kadın veya köpek şeklinde olması pek alışkın olduğumuz bir tarz değildir. Fıkranın dışındaki bütün halk anlatmalarının değişmez yardımcı kahramanı olan Hz. Hızır İslâm öncesi inanç sistemi içerisinde de bilinmekte olup bu hususta Bahaeddin Ögel şunları yazmaktadır. "... Kayın ağacından inen Ak-Saçlı bir koca, bir Tanrı gibi, halkın arasına giriyor. Türk Hızır motifinin en orijinal proto-tipi, budur. Kayın ağacından inen bu ilâhî kocalar, güçleri tükenen yiğitlere de, yardım ederler."²⁰ Hz. Hızır, yardımcı olmanın dışında, çocuklara ad koyması ve mistik yapısıyla da dikkati çeker. O, gerek bu anlatmalarda, gerekse gelenekteki Hızır inancında, kötülük yapan birisi olarak görülmez. Ancak üzerinde durduğumuz Tatar ve Türkiye efsanelerinin tamamında bu mistikliğini kaybetmiş gibidir. Zaten onun bedduası üzerine şehrin (köyün, yerleşim merke-

14 Süleyman Eren, *Turgutlu Alahıdır Köyü Folklorundan Örnekler*, Erzurum 1979, 42 (Yayımlanmamış lisans tezi)

15 *Efsanelerimiz*, (hızl. Cahit Kavcar, Mehmet Yardımcı), Malatya 1988, s. 74.

16 İsmail Hakkı Acar, "Taşlaşma ile İlgili Efsaneler", *Sivas Folkloru*, 4 (42), Temmuz 1976, s. 9.

17 Kudret Yıldırım Yağbasan, *Malatya Efsaneleri (Metinler – İnceleme)*, Malatya 1991, s. 213. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

18 Bayram Sönmez, *Niğde Efsaneleri (Tahlil ve Metinler)*, Kayseri 1994, s. 321.

19 Nilgün Türkbay, *Hendek Efsaneleri*, Elazığ 1997, s. 31 (Yayımlanmamış yüksek lisans semineri)

20 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi / II. Cilt*, Ankara 1995, s. 91.

zinin, yaylanın) suya gark olması o bölgenin yaşayış tarzından kaynaklanmaktadır. Çünkü söz konusu edilen göllerin olduğu yerlerde yaşayan insanlar arasında İslâmî hayat tarzından uzaklaşmaktadır.

Pekiye, bu efsanenin kaynağı ne olabilir. Az çok mitolojik kalıntıların da görüldüğü bu efsanenin kaynağı dinîdir. Konuyu araştıran meslektaşımız Yard. Doç. Dr. Zekeriya Karadavut'tan bu bölümü bir kere de bizim aktarmamızda yarar gördüğümüzden aşağıya alıyoruz.

“Lût kavmi Allah'ı inkâr eden, fuhuş ve kötülüğe düşkün bir kavimdir. Ahlâksızlık ve fuhuş o kadar artar ki livata bile meşru hâle gelir. Bu kavim, daha önce hiçbir kavmin yapmadığı hayasızlık yapıp yoldan geçen yolculara saldırarak erkeklere tecavüz eder. Kavmini yola getiremeyen Hz. Lût da, Nûh gibi Allah'a dua ederek kavminin helâk edilmesini ister. Bunun üzerine Hz. Lût'un evine gönderilen melekler azgın Lût kavminin saldırısına uğrar. Bu arada kimliklerini açıklayarak Hz. Lût'a:

“Ey Lût, biz senin Rabb'inin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında hane halkınla birlikte yola çıkın. Hiçbiriniz dönüp arkasına bakmasın. Yalnız karın istisna edilecektir” derler ve sabaha karşı Lût kavmi helâk edilir. Gürültüyü duyup arkasına bakan karısı taş kesilip tuz sütünü hâline gelir. Bu kavmin yaşadığı yerler de Lût Gölü olur.”²¹

Görüldüğü gibi Lût Gölü'nün teşekkülü ile üzerinde durduğumuz metinler arasında pek fark yoktur. Bu metinleri sonuç bölümleriyle mukayese edecek olursak:

Tataristan: Taş kesilme yoktur, balığa dönüşerek suya gark olma vardır.

Ankara (Pursaklar) : Genç kadın kucağındaki çocuğu ile taş kesilir.

Ankara (Beypazarı) : Kadın taş kesilir.

Sivas (Zara) : Gelin taş kesilir.

Ardahan (Çıldır) : Taş kesilme yoktur.

²¹ Zekeriya Karadavut, “İznik Gölü'nün Oluşumu Efsanesi ve ‘Suya Gark Olma’ Motifi”, Tarla, (99/5), Mayıs 1999, s. 30-32.

Konya (Karapınar) : Kadın sırtındaki çocuğu ile taş kesilir.

Edirne : Kadın ve çocukları taş kesilir.

Manisa (Turgutlu) : Kadın, çocuğu ve köpeği taş kesilir.

Niğde : Kadın kucagındaki çocuğuyla taş kesilir.

Elazığ (Palu), Bursa (İznik), Düzce (Efteni), Elazığ (Gölcük), İzmir (Yamanlar), Malatya (Abdülharab Gölü): Taş kesilme yoktur.

Hızır'ın (dilenci, köpek, kadın vb.) bedduası üzerine su altında kalan yerlerin adı alış da efsanenin gidişatıyla paralellikler göstermektedir. İzmir'de Yamanlar Dağı'nın tepesindeki köy suya gark olur ve gölün adı Karagöl oluşur. Ankara Beypazarı anlatmasında göl olma yoktur. Ancak bu köyün adı da kara sıfatını alarak Karaköy'ün oluşmasına sebep olmuştur. Aynı efsanenin benzer bir anlatmasını Tataristan'da tespit etmiş bulunuyoruz.

“Bir zamanlar burada bir köy varmış. O köyün adı Urazlı'yımuş. Bu köy Müslüman köyüymüş. Hikâye ederler ki, bir gün akşam üzeri bu köye bir dilenci gelip yatacak yer sormuş. Köyden hiç kimse onu evine almamış. Sadece bir kocakarı çıkıp dilenciye evine götürmüş. Fakat o dilenci, kocakarının evinde gece yatmamış ve çıkıp gitmiş. Giderken de kocakarısına:

“Sen yarın öğleye kadar evinden çıkma. Ses, seda duysan da çıkma” demiş.

Ertesi gün güneş çıkıp yükselince, birden hayvanlar bağırma, itler havlamaya, horozlar ötüşmeye başlamış. İnsan bağırışları da gelmeye başlamış. Bu arada tozlar uçuşup yükselmiş ve köyü yer yutmuş. Kocakarı ise pencereden bakıp durmuş. Köyde sadece o kocakarının eviyle birlikte sağ salim kaldığını söylerler.”²²

Konya (Karapınar)'da ise fakir (garip), “köy tuz olsun” der ve neticede Tuz (gölü) oluşur. Elazığ Hazar Gölü anlatmasında ise dilenci köylüden tuz ister. Ankara'nın mesire yerlerinden olan Çubuk ilçesine 40 km. uzaklıktaki gölün adı da Karagöl'dür. Bunların dışındaki diğer anlatmalarda ise köyün rengine bağlı olarak bir ad alması söz konusu değildir.

²² S. Gıylecitdinov, s. 256; Pervin Ergun, s. 272-273.

Bilindiği gibi Türklerde kara rengi itibar edilen bir renk değildir. Ateş falında, yas âdetlerinde, evlilikte bu rengin uğursuzluğu veya itibar edilmediği gözden kaçmamaktadır. Kara rengi kuzeyi sembolize eder. Orası karanlıklar âlemidir, orası devlerin, kötü ruhların yaşadığı bir yöndür. Ankara ve İzmir'deki göllerin Karagöl adını alması gerçekten anlamlıdır. Burada yeri gelmişken Türk mitolojisindeki büyük göllerden birisinin de Kara Köl olduğunu belirtmeliyiz.²³ Göl olmayan ancak beddua üzerine köyün batmasına bağlı olarak bu adı alan Karaköy yerleşim merkezi de bu konuyla ilgili olsa gerektir. Karapınar (Konya)'daki Acı Göl veya Tuz (Gölü)'nde de bir acılık söz konusudur. Niğde ve Malatya'daki göllerin adı da yine dolaylı da olsa renklere bağlıdır. Bilindiği gibi Niğde'deki Narlı Göl'ün anlamı ateşle ilgilidir. Ateş al renklidir. Ancak yakıcı olması bir kararmayı da çağrıştırmaktadır. Malatya efsanesinde suyun harap olması üzerinde durulmuştur. Harap olan yerde de bir karalık vardır. Demek ki efsanemizin konusu ile adlandırılması arasında da bir bağ kurulması kanaatimizce üzerinde durulması gereken bir husustur.

Elazığ'ın Palu ilçesinin Bingöl il sınırındaki Gerindal köyündeki gölün dipsiz olduğuna inanılır. Hatta o gölden atılan samanın kilometrelerce uzaklıktan çıktığına dair rivayetler epeyce fazladır. Bu efsane ile bildirimizin başlığını oluşturan metin arasında “dipsizlik” yönüyle benzerlik vardır. Elazığ'daki anlatmanın oluştuğu mekân yayladır. İnsanlar burada, sürüsüyle, tavuğuyla, horozuyla, kedisi ve köpeğiyle birlikte yaşamaktadır. Gölün oluşmasında da bir köpeğe “sadaka” verilmemesi önemli rol oynamaktadır. Bu metinde Hz. Hızır'ın fonksiyonunun bir köpek üzerine almıştır. Bilebildiğimiz kadarıyla Hz. Hızır hep aklı başında, yardımsever, darda kalanlara yardım eden bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun bu metinde köpek donunda görünmesi bölge halkının yaşam tarzıyla ilgili olsa gerektir. Yeri gelmişken köpeğin Türk mitolojisinden ziyade Moğol mitolojisinde görüldüğünü de belirtmek isteriz.

“Arkaya bakma yasağı” motifi Edirne (Gölbaba), Manisa (Marmara Gölü), Konya (Acı Göl), Sivas (Gelintaşı), İzmir (Karagöl), Niğde (Narlı Göl) anlat-

23 Ögel, s. 408.

malarında karşımıza çıkarken Elazığ (Hazar gölü), Ankara (Karaköy), Düzce (Efteni Gölü), Bursa (İznik Gölü), Ankara (Karagöl) derlemelerinde ise görülmemektedir.

“Dönüp arkaya bakma yasağı”nın kaynağını da Hz. Lût’la ilgili kıssa meydana getirmektedir. Burada “... yalnız karın istisna edilecektir derler ve sabaha karşı Lût kavmi helâk edilir; gürültüyü duyup arkasına bakan karısı taş kesilip tuz sütunu hâline gelir.”

“Dönüp arkaya bakma yasağı” sadece efsanelere ait bir motif değildir. En belirgin şekliyle *Köroğlu Destanı*’nın Anadolu anlatmalarında baba Ruşen Ali’nin yasakları arasında atların yemi verildikten sonra “dönüp arkaya bakma yasağı” konulmuştur. Eğer Köroğlu atların yemini verdikten sonra dönüp arkasına bakarsa yem yiyen atların kanatlarının kırılacağına inanılmaktadır.

Köroğlu’nun Doğu ve Batı varyantlarında kır ve doru tayın anne babası (bazen babası) deniz aygırı ve kısrağıdır. Türk mitolojisinde deniz yoktur. Ancak zaman zaman denizin yerini göl (Issık Göl, Aral Gölü) veya ırmak (Seyhun, Ceyhun, Sırderya, Amuderya) almıştır. Pek çok Anadolu efsanesinde de (Kars – Göle; İçel – Gülnar) gölden çıkan atlar motifiyle karşılaşmaktayız. Acaba gölden çıkan aygırlar, kısraklar, balıklar veya gölde kaybolan balıklarla; üzerinde durduğumuz metinler arasında bir münasebet kurabilir miyiz? Bu münasebeti bir efsanemizle (İzmir Karagöl) irtibatlandırabiliyoruz. Dağın zirvesindeki yerleşim merkezi suya gark olurken, insanlar da balığa dönüşmüşlerdir. Ayrıca bu göl yılın belirli zamanlarında inlermiş.

Tataristan’da ise bu husus biraz daha farklılaşmış olarak şu şekilde anlatılmaktadır:

“Kara domuzun insandan çıktığını anlatan bir rivayet vardır.

O bir balıkçıymış. Bir gün balıkları torbasına doldurur sırtına aldığı bir sırada karşısına Kıdır Ata çıkmış. Sırtındaki balıkları görünce bir yemeklik balık istemiş. Adam:

“Vay ata, bu götürdüklerim balık değil” diye yalan söylemiş. Bunun üzerine Kıdır Ata, kendisini aldatmasına kızıp:

“Arkandaki balığın taş olsun ve ömür boyu onları sırtında, gölde gurkuldaya gurkuldaya gezdir.” diye kargışlamış.

Ondan sonra adam, kara domuza dönüşüp gölde yaşamaya başlamış.”²⁴

Üzerinde durduğumuz efsanelerde insanların sonunun ne olduğu bilinmezken, İzmir Karagöl’de ve yukarıda metnini verdiğimiz Tataristan efsanesinde insanların (insanın) balığa dönüşmesinden söz edilmektedir. Hz. İbrahim ile ilgili olarak anlatılan efsanelerde de, onun atıldığı yer göl; odunlar ise balık olmaktadır. Demek ki iki efsanemizde az da olsa insanların fonksiyonu kaybolmamaktadır. Ancak, insanlar balığa dönüşürken, diğer canlıların sonunun ne olduğuna dair bir bilgiye sahip olamamaktayız.

Masal ve halk hikâyesi metinlerinde de az da olsa “dönüp arkaya bakma yaşağı” ile karşılaşmaktayız.

Acaba gerçekten bu göllerin altında bir yerleşim merkezi var mıdır? Gerçekten bir tabîî afetle şehir su altında kaldı mı? Bildirimize konu olan Tataristan efsanesinin sonunu anlatıcı “Yine sabahları o gölden insan ve horoz seslerinin geldiğine inanılır” diye bitirmektedir. Efteni (Düzce) Gölü’nde de balıkçılar zaman zaman caminin minaresiyle karşılaştıklarını anlatmaktadırlar. Tatar efsanesine göre denizin dibinde hayat devam etmektedir. Çünkü oradan horoz ve insan sesleri gelmektedir. Bilindiği gibi göçebe hayat tarzının takvimi horozun ötüşü ve yıldızlara göre ayarlanmaktadır. Efsaneden hareketle Tataristan’daki gölün bulunduğu yerin hayat tarzının da göçebe olduğunu söyleyebiliriz.

Göl, “*ünlülerin, bilginin, paranın birikmesi veya bu birikmenin bir sembolüdür. 11. yüzyılda, yalnızca hakanlık değil, bilgelik sembolü de göl idi*”²⁵ diyen Bahaeddin Ögel mitolojiyi de “*tabiat varlıklarına kişilik ve şahsiyet verme mytler ile mythology’nin ana karakterlerinden biridir*”²⁶ diye tanımlamaktadır.

24 Metin Ergun, s. 763 –764.

Pervin Ergun, s. 253-254.

25 Ögel, s. 407.

26 *age*, s. 451.

Kısacası mitoloji “bir semboller ilmidir”. O hâlde gölün adından başlayarak, teşekkülü, gölün altından gelen sesler, zaman zaman balıkçıların karşılaştıkları olayların hepsi Türk mitolojisinin içerisinde ele alınmalıdır.

Konumuzu Türk mitolojisinde suların altından demirden evler var mıydı sorusuyla tamamlamak istiyoruz. Prof. Ögel kitabında bu konuya temas etmemiştir. Büyük bir kısmı bu kitaptan alınarak hazırlanan diğer mitoloji kitaplarında da mesele ele alınmamıştır. Eğer mitoloji “*tabiat olayları karşısında Türklerin zihin ve hayallerinde beliren his ve düşünceler*”²⁷ ise suya gark olan şehirlerin bu yönüyle de değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Bu grup içerisinde değerlendirebileceğimiz bir başka efsanede Çıldır Gölüyle ilgili olarak anlatılmaktadır. Hz. Hızır’ın, yiyecek istemenin, bedduanın olmadığı bu efsanede şehrin su altında kalması, dalgınlıkla şehre su getiren vananın açık bırakılmasına bağlanmaktadır. Vana kelimesinden hareketle efsanenin yeni unsurlarla süslendiğini söyleyebiliriz. Eğer bu efsaneyi yaşlı bir zat anlatsaydı vana yerine bent kelimesini kullanacaktı. Çıldır Gölünün dışındaki bütün anlatmalarda değişik kıyafetleri ile Hz. Hızır rol oynarken, bu efsanemizde bir dalgınlık söz konusu edilmiştir.

Malatya, Adıyaman il sınırında diyebileceğimiz “Abdülharab Gölü” nde de suya gark olma diğer efsanelerden farklıdır.

“Rivayete göre, çok eskiden bir gün, köye yaşlı bir misafir uğrar. Hangi kapıya giderse gitsin kimse adamı evine almaz. Adam tam gitmeye karar vermişken, köyün çobanı ona rastlar. Olayı anlayan çoban yaşlı adamı evinde misafir etmek ister.

Çoban:

“Gel bu gece benim misafirim ol, Allah ne vermişse onu paylaşır yeriz” der.

Yaşlı adam çobanın misafiri olur. O akşam çobanın ertesi günkü rızkını paylaşıp yiyerek uyurlar. Çoban sabah erken uyandığı vakit evde kimseyi bulamaz. İhtiyar misafir çoktan gitmiştir. Kapıyı açıp dışarı çıkacakken gördüğü durum karşısında hayrete düşer. Sabaha kadar yağmur yağmış bütün köy suların altın-

²⁷ *age*, s. 308.

da kalmıştır. Yalnız kendi evi suyun üzerinde bir adacık şeklinde durmaktadır. O anda anlar ki, yaşlı misafir Hz. Hızır'dır. Kendisini misafir almayan köyü ve köylülere suda boğarak yalnız çobanı bırakmıştır.

O günden sonra gölün adı Abdülharab Gölü olarak kalır. Uzun yıllar adacıkta her türlü meyve ağacı yetişir. Onların meyvesini yiyenler tadına doyamazlar.”²⁸

Tataristan'daki dipsiz gölün benzerini Elazığ'da bulmaktayız. Sağlığında yazdığı kitaplarında hep Elazığlılığını, Harputluluğunu ön plâna çıkararak Prof. Dr. Bahaeddin Ögel bu hususta “Göller, Türk masallarında, efsanelerde ve mitolojide, duygularla dolu olarak anlatılmıştır. Türklerin gittikleri yerdeki göller, hayaller ve düşüncelerle donatılmıştır. Anadolu'da bunlara eski ve klâsik mitoloji de karışmıştır. Hele kaynayan göller, bu göllerin kaynadıkları derinlikler ile aktıkları yerler hakkında, sayısız söylentiler yaratılmıştır. Elazığ'da 'Dipsiz Göl' adı verilen, küçük bir gölün içinde, üç kaynak vardır. Bu kaynakların içinde kaybolan bir at, çok uzaklardaki bir kaynaktan çıkmış imiş. Böyle bir şeyi düşünmek mümkün değil; ancak onlar göllerini böyle düşünmüş ve böyle anlatmışlardır. Kaynaklar, hele göllerin içindeki kaynaklar, yerin en derinlikleri ve ruhları ile, bizim aramızda, bir köprü kuruyorlardı.”²⁹ demektedir. Galiba, Ögel'in bahsettiği göl bizim yukarıda üzerinde durduğumuz göl olsa gerektir.

Göl olmamakla birlikte Elazığ ve Tataristan'daki anlatmaların benzerlerine başka yerlerde de rastlamaktayız. Bu tür efsaneler daha çok “pınarda kaybolan tas, kaval vb.” motifleri üzerine kurulur.

1. Kıbrıs'taki bir pınarda bulunan tas, Toroslar'daki bir pınara düşürülen taktır.

2. Toroslardaki bir pınara düşen kaval, İvriz suyunda bulunur.

3. Zemzem Kuyusu'na düşen tas, bir zaman sonra Konya'daki Şems Türbesi'nin kuyusunda bulunur.

4. Zemzem Kuyusu'na tasını düşüren Ereğlili (Konya) hacı, onu, memleketinde Peygamber pınarında bulur.

²⁸ age, s. 407.

²⁹ Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, Konya 1992, s. 55-56.

5. Tuna Nehrinde kaybolan baston Kaynarca (Kırklareli)'daki bir kaynaktan bulunur.

6. Tuna Nehri kıyısındaki Demirkapı'dan dökülen saman ve kömür Dona değirmenlerinden, Pınarhisar'dan ve Çekmece göllerinden çıkar.

7. Tuna Nehrindeki balık cinsleri Çekmece göllerinde de görülür.

8. Kırklareli yöresindeki bazı değirmenlerin suları Tuna Nehrinden gelmektedir, çünkü bu sularda Tuna'daki balıklar görülmektedir.

9. Tuna Nehrine dökülen saman ile kömür Dona değirmenlerinden, çekmece göllerinden ve Pınarhisar'dan çıkar.³⁰

Demek ki efsanelerin teşekkülü meselesinde ele alınan “Aynı akli kapasiteye mensup olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin yaratılışına sebep olur” düşüncesi Türk dünyası için geçerlidir. Bu hususu sadece “Suya gark olan şehirler” motifinde bulmuyoruz. Tatarlar arasında anlatılan Kazan şehrinin kurulması (Tatarlar şehrin nerede kurulacağına karar veremezler. Bunun üzerine bir arabanın üzerine ateş yakarlar. Onun üzerine içi su dolu kazanı korlar. Kazan nerede kaynarsa şehri orada kuracaklardır. Kazan da bugünkü Kazan şehrinin olduğu yerde kaynar ve şehir oraya kurulur) ve Didon hilesi (hile ile toprak sahibi olma) efsaneleri bunun iki güzel örneğidir. Kısacası Tataristan'da derlenen efsanelerle, Anadolu Türk efsaneleri arasındaki benzerliklerin sayısı oldukça fazladır. Bu husus da Müslüman Türk insanının ortak akli kapasitesini göstermektedir.

Not: Bu bildirin hazırlanmasından sonra üniversitemiz Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlilerinden Aziz Ayva, Beddua Sonucu Oluşan Göllerle İlgili Efsaneler adlı bir yüksek lisans semineri hazırlamıştır. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun danışmanlığında hazırlanan ve V+74 sayfa olan çalışmada konuyla ilgili 16 efsane metni ele alınarak çeşitli yönlerden incelenmiştir.

---

30 age, s. 11